

MIN VÆRKTØJSKASSE OM LITTERATUR

Fra en anden klode

Navn:

Klasse:

Litteratur er ...

Du læser litteratur når du læser et digt, en roman eller en novelle.

Litteratur handler om de store oplevelser i livet, fx forelskelse og kærlighed, sorg og glæde, ensomhed og svigt.

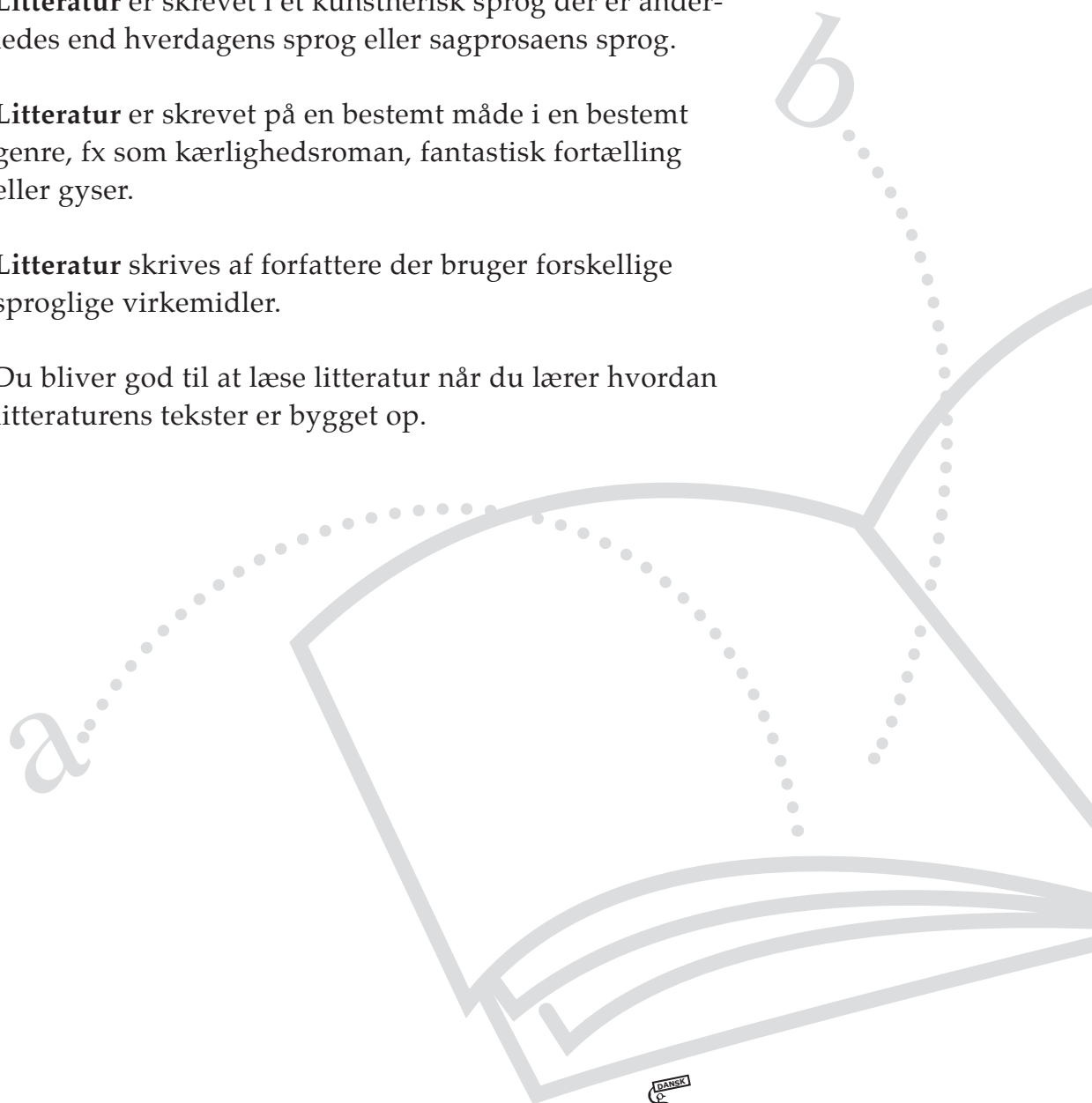
Litteratur foregår i et opdigtet univers. Forfatterne har fundet på det de skriver om. Også selvom det ligner virkeligheden.

Litteratur er skrevet i et kunstnerisk sprog der er anderledes end hverdagens sprog eller sagprosaens sprog.

Litteratur er skrevet på en bestemt måde i en bestemt genre, fx som kærlighedsroman, fantastisk fortælling eller gyser.

Litteratur skrives af forfattere der bruger forskellige sproglige virkemidler.

Du bliver god til at læse litteratur når du lærer hvordan litteraturens tekster er bygget op.

Forfatteren bestemmer historiens byggesten

Handling

Hvad skal historien handle om?
Skal historien være sjov eller alvorlig?

Genre

Skal historien være et eventyr, en gyser eller noget helt andet ...?
Skal historien ligne virkeligheden eller være magisk?

Personer

Hvem handler historien om?

Tid og sted

Hvor og hvornår foregår historien?

Komposition

Historiens åbning, midte og slutning.

Fortæller

Hvem fortæller historien?
Hvem har synsvinklen?

Sprog

Hvordan skal sproget være?
Skal der være replikker, beskrivelser og billedsprog?

Hvad er genre?

Skønlitteraturens genrer er en slags sortering af bøger efter indhold og måden de er skrevet på. Du har sikkert læst mange forskellige slags bøger. Sommetider er en bog så god at du får lyst til at læse flere af samme slags. Hvis du fx godt kunne lide Harry Potter-bøgerne, vil du måske gerne læse flere der ligner dem. Du kan finde dem under genren 'Fantastisk litteratur' eller 'Fantasy'. Du kan måske bedre lide andre genrer, fx krimier eller morsomme historier.

Hvis forfatteren skriver i en bestemt genre, har han også valgt nogle **bestemte regler at skrive efter**. Den fantastiske genre indeholder magiske genstande. Krimien skal indeholde en kriminalgåde som skal løses osv.

Det er ikke altid forfatteren følger reglerne for genren. Han kan bryde dem så læseren bliver overrasket. Når vi læser en bog, har vi nogle **bestemte forventninger** til hvad den handler om fordi vi kender genren, selvom vi ikke tænker over det. Hvis en krimi viser sig ikke at være en krimi alligevel, kan vi enten blive skuffede og lægge den fra os, eller vi kan synes det er sjovt at forfatteren ikke følger reglerne for genren.

Bibliotekerne inddeler også bøgerne i genrer fordi det er praktisk at kunne finde frem til den bog man søger.

Skønlitteratur og **faglitteratur** står hver for sig.

Romaner er ordnet alfabetisk, men man kan godt finde genreinddelinger som fx krimier, fantastiske fortællinger, kærlighedsromaner, eventyr og science fiction.

En genreliste

Krimi
Gyser
Science fiction
Hesteromaner
Historiske romaner
Erindringer
Sjove romaner
Folkeeventyr
Moderne eventyr
Detektivromaner
Digte
Skolehistorier
Folkeviser
Robinsonader
Splatterromaner
Myter
Spøgelseshistorier
Mysterier
Rejseromaner
Dagbog
Sagn
Thriller
Vittigheder
Gåder
Fabler

Hvem fortælles der om?

Personer

I den virkelige verden findes levende mennesker. Nogle kender vi godt – søskende, forældre, venner. Andre kender vi fra tv og film. Alle mennesker har et udseende og en væremåde.

I litteraturen læser vi om forskellige personer. Dem kender vi ikke, for de findes ikke i virkeligheden, kun i litteraturen. Det er forfatteren der har skabt dem.

Hovedpersoner

De personer vi hører meget om, kalder vi **hovedpersoner**. Det er dem vi læser om gennem hele fortællingen, og det er dem som handlingen drejer sig om. En roman kan have flere hovedpersoner.

Bipersoner

Alle andre personer i historien kalder vi **bipersoner**. De er vigtige for handlingen, men vi behøver ikke altid vide så meget om dem. Forfatteren kan nøjes med at skitsere nogle personer, så de kan genkendes af en læser. Der er ikke plads til at vi kan lære alle personer lige godt at kende.

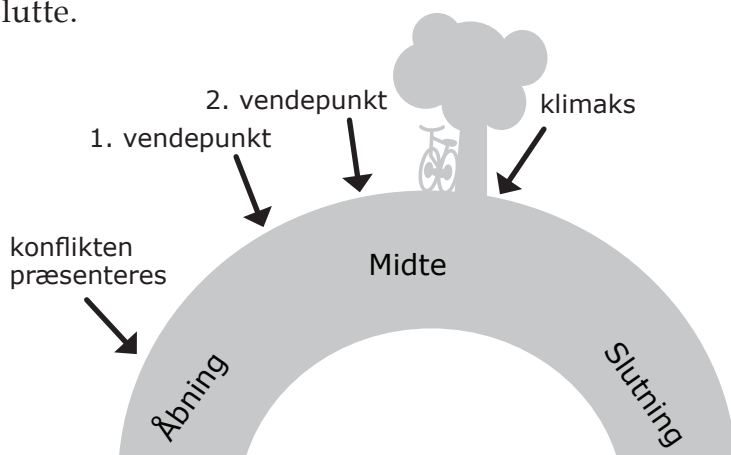
Hvad er historiens midte?

Selve handlingen i historien kalder vi **midten**. Det er her hovedpersonen oplever begivenhederne og møder modstand. Det er her **konflikten** udspiller sig. I løbet af historiens midte udvikler hovedpersonen sig.

Det er også i midten vi følger den spændende handling. Spændingen bygges bl.a. op af en konflikt mellem hovedpersonen og noget eller nogen uden for ham eller hende. Spændingen kan også bygges op af en konflikt inden i hovedpersonen selv.

På et tidspunkt i historien når hovedpersonen et **vendepunkt** hvor ingenting kan blive som det var før. Der er ingen vej tilbage for hovedpersonen. Her bruger forfatteren tit vendinger som 'en dag', 'pludselig', 'i det øjeblik'. På engelsk kaldes det 'point of no return'. Der kan være flere vendepunkter i en historie.

Efter vendepunkterne når historien sit **klimaks**, historiens højdepunkt hvor hovedpersonen enten vinder eller taber, er blevet klogere eller har opnået noget andet. Herefter kan historien slutte.

En fabel er ...

- *Mennesket* er en fabel. En fabel er en kort fortælling hvor dyr og ting optræder som mennesker.
- Fablens slutning er belærende og kaldes en morale, fx "Den der ler sidst ler bedst."

Mennesket

En ung ulv og en ræv fulgtes ad. Så sagde ulven til ræven, at han gerne ville se et menneske. Det kunne nok lade sig gøre, mente ræven. Lidt efter kom de forbi en karl, der gik og arbejdede.

- Er det et menneske, spurgte ulven.

- Nej, vi må videre.

Så mødte de en pige med en kurv på armen, men ræven sagde, at hun heller ikke var et menneske. Endelig kom der en skytte.

- Det er et menneske, sagde ræven, gå du kun hen imod ham. Jeg skal lige om bag den busk og pisse først. Så løb den sin vej, men ulven blev skudt.

Hvilke fabler kender du?

Billedsprog er ...

Billedsprog bruger digterne til at få læseren til at føle noget ganske bestemt eller bringe dig i en bestemt stemning. Vi bruger billedsprog hvis vi siger: "Du er torskedum". Det betyder: Du er dum som en torsk. Det virker stærkere end blot at sige: Du er dum.

Forfatterne bruger billedsprog både i romaner, noveller og digte. Billedsprog er fx metafor, sammenligning, besjæling, personifikation.

Metafor

"En vej af sol på vandet"

Sammenligning

"Dum som en dør"

Besjæling

"Husene bytter plads"

Personifikation

"Lovens lange arm"

En novelle er ...

En novelle er en kort historie. På engelsk kaldes det en short story. Ordet novelle stammer oprindeligt fra italiensk og betyder "lille nyhed".

Novellen er ofte bygget op efter et fast mønster. Der er én hovedhandling og få personer. I novellens åbning antydes konflikten, i midten udfoldes konflikten, vendepunktet og klimaks indtræder. Slutningen kan indeholde en pointe.

Blandt novellens undergenrer er der fx kriminovellen, gysernovellen, den realistiske novelle, den fantastiske novelle.

Hvilke slags noveller har du læst?

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

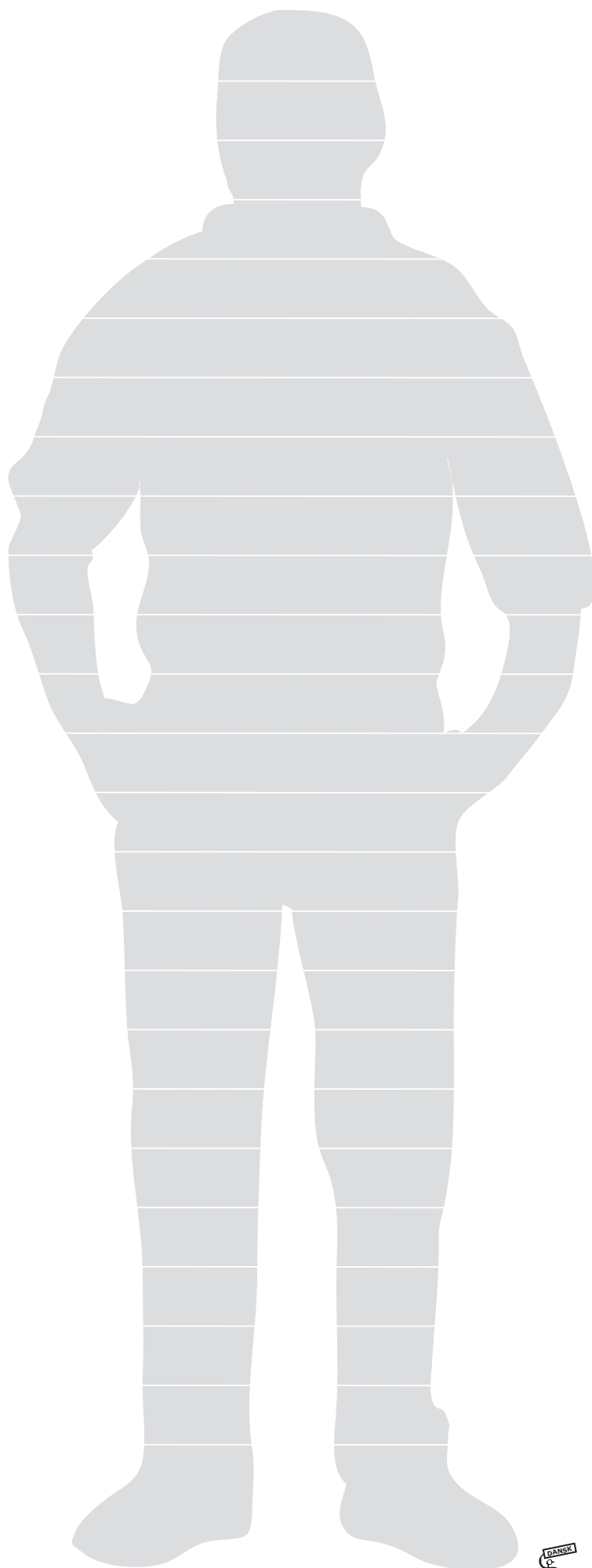
Science fiction er ...

Science betyder naturvidenskab, og fiction betyder at historien er opdigtet. I science fiction-litteratur foregår handlingen oftest i et fremtidsunivers. Handlingen kan også foregå i nutiden hvor videnskabsfolk fx gør nogle særlige opdagelser eller udvikler opfindelser i ondskabens tjeneste. Der er både skurke og helte i science fiction-litteratur, og der stilles ofte moralske spørgsmål.

Skriv åbningen til en science fiction-novelle.

This image shows a blank sheet of white paper with horizontal ruling lines. The lines are evenly spaced and run across the width of the page. There are no margins, text, or other markings on the paper.

Et formdigt er ...

- Systemdigte eller formdigte kan kendes på deres form.
- Ordene er sat op på en bestemt måde.
- Nogle digte følger et bestemt system.
- Det kan være den grafiske form, altså den måde digtet er sat op på. Formen danner et billede eller en figur af det der digtes om.

Emil Bønnelycke har skrevet sit hyldestdigt til New York som et formdigt der viser byens skyline.

Et haikudigt er ...

Haiku er en japansk digtform. Digtene er ultrakorte og følger et bestemt system.
Haikudigtet består af 17 stavelser der er sat op i tre linjer med 5, 7 og 5 stavelser i de enkelte linjer.
I et haikudigt er der ingen regler om rim.
De handler om noget man ser, hører, føler, lugter eller smager. De foregår her og nu, ligesom når man tager et hurtigt billede med et kamera.
I den japanske tradition skal et haikudigt indeholde noget om årstiden.

Skriv et haikudigt.

Skriv i 1. spalte:
Det kan jeg lide

Skriv i 2. spalte:
Det kan jeg ikke lide

Skriv i 3. spalte:
Det undrer mig

Skriv i 4. spalte:
Det lægger jeg mærke til
Det kommer jeg i tanke om

Det kan jeg lide

Det kan jeg ikke lide

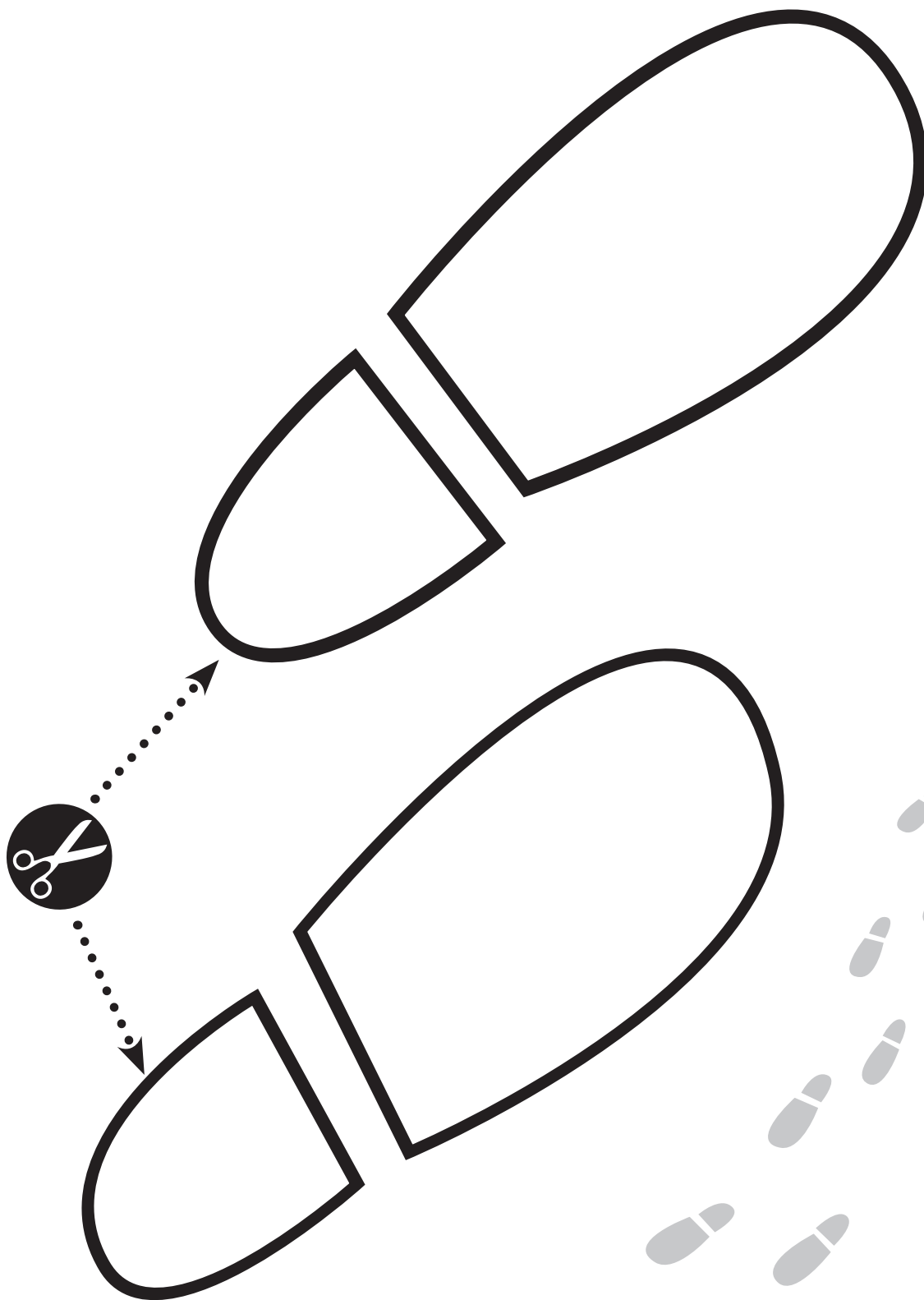

Det undrer mig

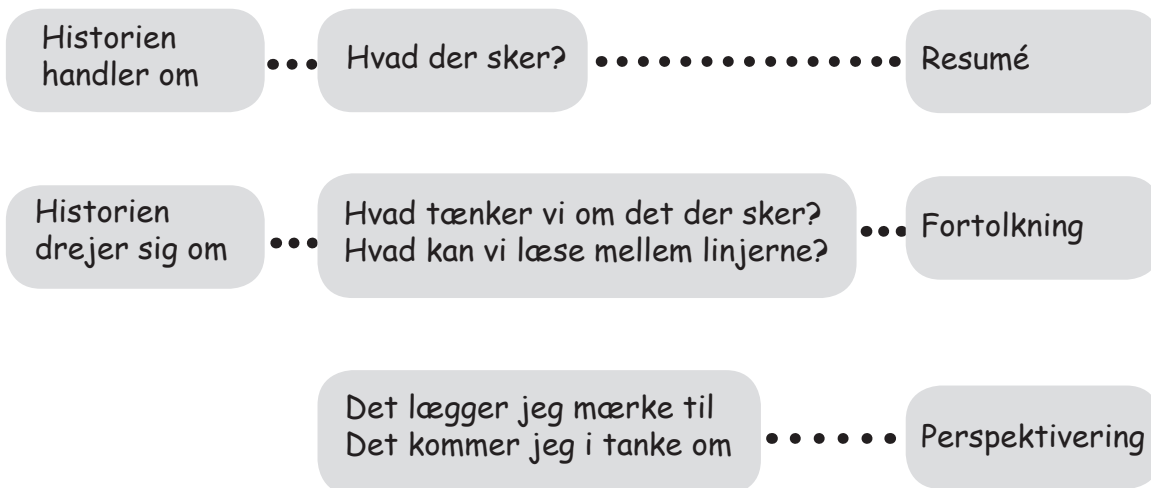

Det lægger jeg mærke til
Det kommer jeg i tanke om

Handler om/Drejer sig om ...

Historiske figurer bliver til litterære figurer

Min egen liste

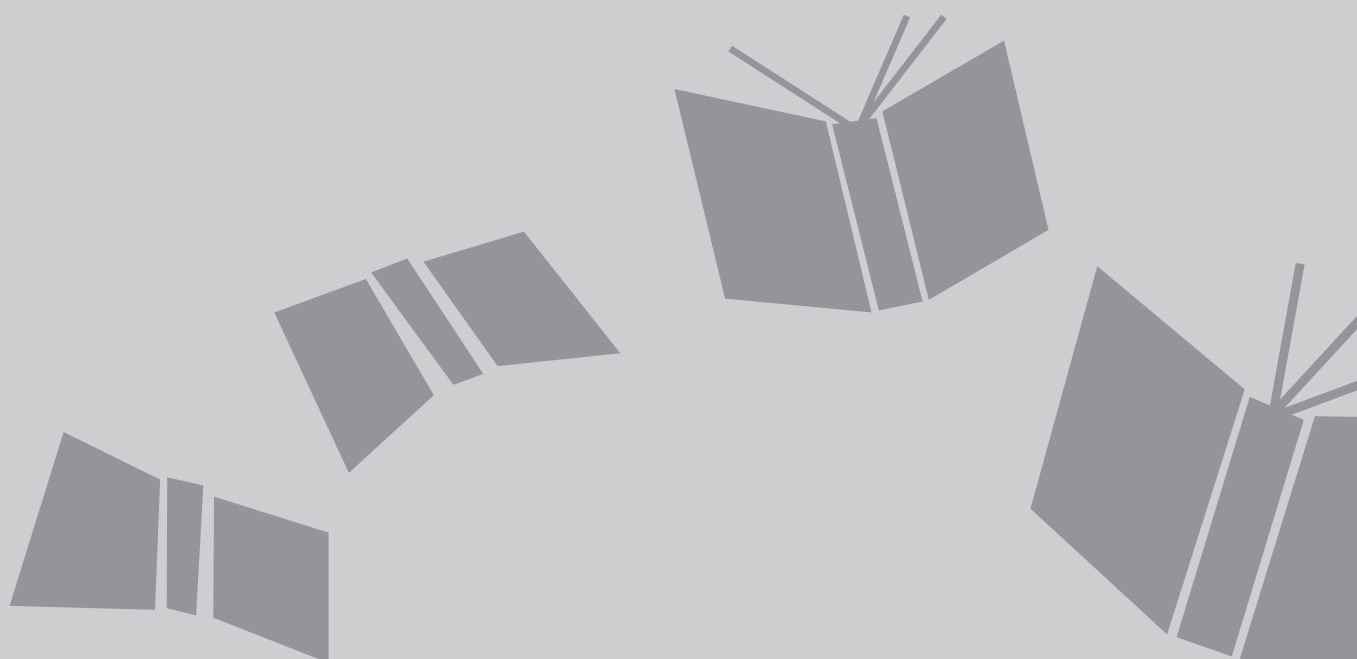

Hvad vil det sige at en tekst er vigtig?

Det kommer an på selve teksten og på hvordan teksten er blevet opfattet i tidens løb.

- 1 Teksten skal være godt skrevet.
- 2 Teksten skal handle om personer som forskellige læsere kan genkende sig selv i både dengang teksten blev skrevet, og i dag hvor vi læser den gamle tekst.
- 3 En gammel tekst skal blive ved med at undre og fascinere nye læsere og forfattere. Mange gamle tekster inspirerer nye forfattere til at skrive deres tekster.

En ny tekst kan ikke komme med i en kanonliste. I hvert fald ikke lige med det samme. Det kommer an på om kommende læsere om 50 eller måske 100 år stadig synes det er en vigtig tekst.

Kanonforfattere, Kanonforfattere, Kanonforfattere, Kanonforfattere, Kanonforfattere, Kanonforfattere

Kanonlisten

- Folkeviser
- Ludvig Holberg
- Adam Oehlenschläger
- N. F. S. Grundtvig
- Steen St. Blicher
- H. C. Andersen
- Herman Bang
- Henrik Pontoppidan
- Johannes V. Jensen
- Martin Andersen Nexø
- Tom Kristensen
- Karen Blixen
- Martin A. Hansen
- Peter Seeberg
- Klaus Rifbjerg.

Tillæg til folkeskolen

- Danske folkeeventyr
- Johan Herman Wessel
- B. S. Ingemann
- Chr. Winther
- Jeppe Aakjær
- Thøger Larsen
- H. C. Branner
- Egon Mathiesen
- Halfdan Rasmussen
- Tove Ditlevsen
- Benny Andersen
- Cecil Bødker
- Ole Lund Kirkegaard.

Hvilke genrer kender du?

Hvad har du lært?

Skriv stikord i luppen

Hvad har du lært om komposition?

Hvilke slags fortællere kender du?

Hvad ved du om billedsprog?

Hvilke fremstillingsformer kender du?

**Når du har arbejdet med kapitel 1, ved du mere om
*hvordan forfatteren skriver sin fortælling.***

Forfatteren arbejder med

Genren

Forfatteren skriver efter bestemte genreregler og kan også lave dem om. Der er mange forskellige genrer.

Personerne

Hovedpersonen hører læseren meget om.
Rundt om hovedpersonen er der bipersoner.

Hvornår og hvor?

Fortællinger foregår i en tid og på et sted.
Fx nutid, fortid, fremtid og ubestemt tid.

Kompositionen

Åbning, midte, konflikt, vendepunkter, klimaks, slutning, pointe, lineær komposition og cirkelkomposition.

Fortælleren

Jeg-fortæller, 3.personfortæller, synsvinkel, skiftende synsvinkler, alvidende fortæller, upålidelig fortæller.

Sproget

Fremstillingsformer, beskrivelse, beretning, dialog og replikker, kommentar.

Billedsprog

Metafor, sammeligning, besjæling, personifikation, rytme.

Når du har arbejdet med teksterne i kapitel 2, kan du

- kende forskellige litterære genrer
- se når genren blandes i samme tekst
- arbejde med novellers komposition, personbeskrivelse og synsvinkelforhold
- arbejde med billedsprog og fremstillingsformer

Du har lært at du selv kan *skrive litteratur*.

Du kan

- skrive formdigte
- skrive haikudigte
- skrive noveller
- skrive fabler

Når du har arbejdet med kapitel 3, kan du *tale om litteratur*

Du kender

- Peter Mouritzens forfatterskab.

Du kan

- kan tale litteratur med værktøjskassens ord og begreber
- fortolke og perspektivere litteratur.

Du kan

- at din mening om litteratur er interessant
- at det er muligt at have forskellige opfattelser af litteratur
- at der ikke er rigtige og forkerte meninger om litteratur
- at litteratur handler om noget og ofte drejer sig om noget mere.

EVALUERING

Når du har arbejdet med kapitel 4,
har du lært

- at læse gamle tekster der er klassikere
- at læse tekster fra kanonlisten
- om sprog og indhold i gamle tekster
- om rim og rytme i gamle tekster
- om historiske personer der bliver til litterære figurer.